

Százötven éve született Fadrusz János

Az 1896. évi millenniumi évforduló alkalmával a magyarság érdeklődése az ezeréves történelmi múlt felé fordult. A történelmi nagyság ábrázolására, megörökítésére felkérték a korszak neves festőit, íróit, szobrászait. Az ekkor született két legjelentősebb képzőművészeti alkotást, Mária Terézia pozsonyi és Mátyás király kolozsvári lovasszobrait a XIX. század magyar szobrászatának legnagyobb mestere, *Fadrusz János* (1858–1903) készítette.

Fadrusz János 1858. szeptember 2-án *Pozsonyban*, zsellér család gyermekeként született. A rendkívüli fizikai erővel rendelkező ifjú lakatosinas lett, majd 1874–1886 között kitanulta a fafaragó és porcelánfestő mesterségeket is. Tehetsége korán megmutatkozott, porcelántárgyai már az 1885. évi Országos Kiállításon díjat nyertek.

Katonaéveit Prágában töltötte, ahol – saját bevallása szerint – igen nagy hatást gyakorolt rá a Hradzsínban lévő Szent György lovas szobor, Kolozsvári Márton és György 1375-ben készült remekműve. 1886–1892 között a Bécsi Művészeti Akadémián tanult *Victor Tilgner*, majd *Edmund Hellmer* tanítványaként. Az akadémiai tanulmányi éveket szülővárosa egyik mecénás intézménye a Pozsonyi Takarékpénztár tette lehetővé.

Vizsgamunkájának a *Krisztus a keresztfán* megmintázását választotta, amelyben drámai erővel ábrázolta a kereszten szenvedő emberi test gyötrelmeit. Művével elnyerte az 1892–1893. évi Országos Képzőművészeti Kiállítás nagydíját. Később a Feszületről több másolat készült és az egyik a művész síremléke lett a Kerepesi temetőben.

Fadrusz János első nagy megbízatását szülővárosától, Pozsonytól kapta *Mária Terézia márvány lovas szobrának* elkészítésére. Ezen az alkotáson a művész 1892–1897 között dolgozott. Megfelelő modellt talált Bécsben egy olyan lovárnő személyében, aki biztosan hatalmában tartotta a lovat és nyugodtan, méltóságteljesen tudta azt megülni. Alaposan tanulmányozta Mária Terézia eredeti ruháit, a császárnőről 1742-ben készült festményt, valamint számtalan korabeli metszetet. A mellékalakok – a főúr és a kuruc vitéz – öltözetét is korabeli eredeti ruhák alapján mintázta. A ló modellje pedig egy csodálatos spanyol mén volt.

Carrarában személyesen irányította a munkálatokat: „elragadtatással öleltem szívemhez ezt a csodálatos márvány világot” írta később. A szobor talpazata *Pákei Lajos* kolozsvári építész tervei alapján szürkés-kék gránitból készült „*Vitam et sanguinem*” felirattal. A szobrot a Duna partjára, az ország minden megyéjéből hozott földből emelt koronázó-dombra állították.

Mária Terézia lovasszobrát 1897. május 16-án, országos nagy ünnepség során *Ferenc József császár és király*, az uralkodóház tagjai, az ország vezetői, neves személyiségek jelenlétében leplezték le. A korabeli tudósítások szerint a tömeg a zseniális mű szépségétől és magasztosságától meghatva sokáig megrendülten állt a szobor körül. A nagy eseményről az országos magyar lapok, de Európa vezető lapjai is beszámoltak. *Lyka Károly* neves művészeti író a Budapesti Naplóban és az Új Időkben a szobor lenyűgöző hatását és rendkívüli anyagszerűségét emelte ki: „hatalmas karok metszették ki a fehér márványsziklából a szobrot, de a szikla ereje megmaradt benne.”

Thaly Kálmán a szobor alapító okmányában imaszerű váteszi sorokat írt: „Állj is rendületlenül! Állj örök időkig! Állj, míg az ezeréves imádott haza áll!” A látnoki jóslat beteljesült, a történelmi Magyarország összeomlása után nem sokkal Mária Terézia csodálatos lovasszobrát barbár kezek felrobbantották.

A „kisebbségi-szobrok” szomorú sorsa jutott Fadrusz János két Zilahon készített alkotásának is. A Szilágyság fővárosa 1896-ban szerződött a művésszel a *Wesselényi-szobor* és a *Turul-émlék* elkészítésére, ez utóbbi alkotás elkészítését Fadrusz ingyen vállalta. Az igen alapos előtanulmányok során Wesselényi alakjához felhasználta Barabás Miklós 1836-ban készített festményét, az előtte álló paraszthez pedig számos néprajzi tanulmányt.

Fadrusz képzeletében Wesselényi az elnyomott nép ügyének szószólójaként jelent meg, aki szívével együttérez a jobbágysággal és minden erejével küzd a nép emberi jogainak kivívásáért. A szobor mozdulata szimboluszerű: a nemes úr a feléje közeledő paraszt elébe megy, vállára teszi a kezét és mélyen a szemébe néz. A mozdulat jelzi: a főúr nem leereszkedik, hanem szeretettel közeledik népéhez, a paraszt sem kegyet kér, de jogot és annak védelmét. Szinte egyenrangú a két tényező, együtt adják az egész, jelképezik a rendi társadalom elmúlását és a jogegyenlőség eljövételét. A Wesselényi előtt álló jobbágy – művészettörténeti jelentőségű alkotás – a magyar paraszt első érbeöntött ábrázolása.

Ekkor készült el Fadrusz másik zilahi szobra is, a Tuhutum-oltár, amely obeliszken ülő turulmadarat ábrázolt, felírata ősi rovásírásos vers.

A Wesselényi szobrot 1902. szeptember 18-án leplezték le, *Beöthy Zsolt*, a Kisfaludy Társaság elnöke mondott ünnepi beszédet, az országos lapok mind beszámoltak az eseményről. A legszebb írást Kőváry László Erdély történeze az „Újság” című lapban „Zilah városában ma országos ünnepet ül a magyar haza, a nagy Wesselényi szobrát leplezik le” címen közölte.

Trianon után megkezdődött a zilahi Fadrusz-szobrok kálváriája: a Wesselényi-szobrot 1935 áprilisában – az erdélyi magyar sajtó tiltakozása ellenére – a román hatóságok lebontották, később a magyar hatóságok 1942. szeptember 8-án, *Szinyei-Merse Jenő* vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenlétében, országos ünnepségek keretében eredeti helyére visszaállították. 1990-ben sárga festékkel leöntötték, 1994 novemberében egy jókora darabot letörve belőle megcsontították.

A Tuhutum-émlék sorsa még ennél is tragikusabb volt: 1927-ben eltávolították a helyéről, de a bécsi döntés után visszaállították az akkori kórház előtti térre. E sorok írója az 1960-as évek közepén még látta a szobrot, de az 1970-es évek elején az akkori hatalom lebontatta, öntödébe küldte, végleg megsemmisítette.

Fadrusz János leghíresebb, még ma is álló alkotása a *kolozsvári Mátyás király szobor*. A kincses város lakóinak régi vágya volt, hogy Mátyásnak, Kolozsvár halhatatlan szülöttjének szobrot emeljen. 1882-ben megalakult a szoborbizottság és megkezdődött a szoboralapra való országos gyűjtés, az adományozók megértették, hogy Kolozsváron, az erdélyi magyar szellemi élet központjában a Mátyás-szobor a magyar múlt és hagyomány jelképe lesz. A szobor ügyét anyagilag támogatták Magyarország megyei és városai, egyházak és iskolák, a szellemi élet olyan kiválóságai, mint *Munkácsy Mihály*, *Vastagh György*, *gróf Zichy Jenő* festőművészek, *Hubay Jenő* és *Reményi Ede* hegedűművészek, *Blaha Lujza*, *Jászai Mari*, *Prielle Kornélia* színésznők stb. A magyar kormány két alkalommal 30 000 koronát, *Ferenc József császár-király* 10 000-et adományozott.

1893 nyarán kiírták a Mátyás király szoborpályázatát, amelyre hét művész: *Bezerédi Gyula*, *Fadrusz János*, *Köllő Miklós*, *Róna József*, *Sovánka István*, *Tóth András* és *ifj. Vastagh György* küldte be tervezetét. A hét pályamű közül nem volt nehéz kiválasztani a várakozásokat minden szempontból kielégítő Fadrusz-tervet, mely valóban zseniálisan ráértett a kolozsváriak elképzelésére, akiknek szeme előtt a nemzetet védő, az ország határait erős kézzel vigyázó uralkodó alakja lebegett. Eredményt 1894. május 15-én hirdettek: a bizottság egyhangúlag Fadrusz Jánosnak ítélte a 4000 koronás első díjat. A nyertes pályázatról az értékelésben a következőket írták: „A Mátyás király szobor egy Istentől ihletett szobrász költői álma... mely nem csak Kolozsvár büszkesége lesz, de a magyar képzőművészet fejlődésében is mozzanatos eseményt jelent”.

A Mátyás-szobor már leleplezése előtt is nagy sikert aratott, ugyanis főalakját kiállították az *1900. évi párizsi világiállításon*, ahol aranyéremmel „Grand-Prix”-vel tüntették ki. Leleplezésének országos ünnepére 1902. október 12-én került sor, amelyen az akkori Magyarország szinte minden jelentős személyisége megjelent. A szobrot Ferenc József képviselőjében *József Ágost* főherceg leplezte le, a kormányt *Széll Kálmán* miniszterelnök és több miniszter képviselte, ünnepi beszédet *Hoch János*, budapesti plébános mondott. Jelen voltak a politikai élet neves személyiségei, mint *Apponyi Albert*, *Bánffy Dezső*, a magyar kortárs irodalom nagyságai *Jókai Mór*, *Benedek Elek*, *Bródy Sándor*, *Rákosi Viktor* és mások. A Kolozsvári Nemzeti Színház Mátyás király emlékműsört rendezett, a Kolozsvári Tudományegyetem diszkiadású Mátyás király emlékkönyvet jelentetett meg. A Mátyás király szobor rendkívül nagy hatást gyakorolt a leleplezésen résztvevőkre: *Alexander Bernat*, híres esztétikus erről a Budapesti Hírlapban a következőket írta: „amint a szobor feltűnt, azonnal meghódította a lelkeket... erős, hangos, közérthető nyelven szól ez a szobor, amit mond, azonnal megértettük és amit megértettünk azonnal tetszett”. A szakirodalom többször hangsúlyozta, hogy a magyar szobrászatban azóta sem igen akadt mester, aki megközelítette volna a Mátyás-szoborban megnyilvánuló erőt és eszmeiséget. *Tavaszy Sándor* filozófus szerint a szobor valósággal él és beszél, s Mátyásról a legfenségesebb magyar királyról talán senki sem mondott többet. Sokan hasonlították Verrocchio: „Colleoni” lovas szobrához és nevezték a „magyar Colleoni-szobornak”. Fadrusz János saját alkotását jelképknek tekintette: „A Má-

tyás-szoborban Magyarország fénykorát ábrázoltam – nyilatkozta a leleplezés alkalmával – nincs több mondanivalóm, beszéljen a szobor”.

Fadrusz a szobor főalakját, Mátyás királyt uralkodásának egyik dicsőséges pillanatában ábrázolja, amint harci paripáján ülve a vajdahunyadi vár bástyájáról végigtekint hadai felett. A talpazat mellett a korszak négy kiemelkedő hadvezére áll: a baloldalt álló első alak *Magyar Balázs*, a király kedvenc hadvezére, a mellette lévő vitéz a legendás *Kinizsi Pál*, a kenyérmezei csata hőse, jobboldalt *Szapolyai János* nádor látható, majd *Báthory István* országbiró, erdélyi vajda. Ez utóbbi szobornak művészettörténeti érdekessége is van: ezt a szobrot ugyanis Fadrusz saját magáról mintázta, ennek bizonyítására a díszében a szoborhoz hasonló állásban, díszruhájában le is fényképezte magát.

A Mátyás-szobor bástyaszerű talpazatát *Pákei Lajos* építész tervezte, középben Magyarország címeivel és „Mátyás király” (ma: Mathias Rex) felirattal, a háttérrel a *Szent Mihály templom* későgótikus építménye zárja le.

Az avatást követően József főherceg Fadrusz Jánost a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntette ki, Kolozsvár városától díszpolgárságot, az egyetemről tiszteletbeli filozófiai doktori címet kapott. Magyarországon ez volt az első eset, hogy a szépművészetek egyik művelője díszdoktor lett.

Az első világháborút követő impériumváltás után a határokon kívül maradt Fadrusz-szoborokra szomorú sors várt, de a kolozsvári Mátyás-szobor megúszta a magyar cimer és felirat leverésével, román feliratozással. Jelenleg a szobor körbe van deszkázva, restaurálásra vár, Kolozsvár művészeti emlékeit féltő lakosság és az odalátogatók sokasága reméli, hogy Kelet-Közép-Európa egyik legszebb tere és a Mátyás király szobor megmarad olyannak, amilyennek az elődök megalkották.

Fadrusz János utolsó nagy alkotása a *Szegeden* ma is álló *Tisza Lajos szobor*, mely 1899 és 1904 között készült. „Ezzel a szoborral – nyilatkozta a művész – a legifjabb Magyarországot, a mai Magyarországot fogom jellemezni”. Valóban, a szobor szimbolikusán Szeged városának az 1879. évi árvíz utáni újjáépítését, az ország gyors fejlődését ábrázolta: az országépítő akaratot Tisza Lajos királyi biztos szobra, a hősiesség pedig a három kubikus mellékalak jelképezte.

Fadrusz János dekoratív épületszobrait Budapest építészeti öröksége őrzi: az *Igazságügyi Palotán* a két törvényhozó szobra, a *Budavári királyi palotán* pedig a palotaőrző négy oroszlán, valamint a két lépcsőtartó atlasz szobra áll.

Minden idők talán legnagyobb magyar szobrászsenije váratlanul 1903. október 26-án Budapesten hunyt el, a Kerepesi temetőben alussza örök álmát.

Sebestyén Kálmán

Könyvészet: *Lázár Béla*: Fadrusz élete és művészete. Bp. 1924.; *Soós Gyula*: Fadrusz János. Bp. 1961.; *Gyalui Farkas*: A Mátyás király szobor pályázata. Pásztortűz, 1940. 64. old.; *Tavaszy Sándor*: Szobor mely él és beszél. Pásztortűz, 1942/11.; *Sebestyén Kálmán*: A szobor és alkotója. Igazság, 1973. április 28. *Miklósi Sikes Csaba*: Fadrusz János kolozsvári és zilahi működése a korabeli sajtó tükrében. *Ars Hungarica*, 1998. 122. old.

Wekerle – a múlt kötelez

Különleges ünnepsorozatot él meg ebben az évben Budapest, és ezen belül Kispeszt sajátos hangulatú városrésze, a Wekerle-telep. A főváros és a kerület rohanó életében barátságos kis sziget a városrész, mely 2008-ban különleges, kettős születésnapot ünnepel: éppen 100 éve, 1908-ban határozta el a telep felépítését az akkor regnáló Wekerle-kormány, és ugyancsak idén novemberben lesz az első polgári magyar miniszterelnök, dr. Wekerle Sándor születésének 160. évfordulója is, akitől a telep felépítésének ötlete származott.

A Wekerle-telep mindmáig olyan világhíres építészeti kuriózum, amelyet méltán tart számon a nemzetközi építész-szakma, és amely otthonosságával, különleges közösségteremtő és -megtartó erejével példával szolgálhat a modern, XXI. századi, ugyanakkor hagyományörző városi közösségi létformának. Jellegzetes építészeti környezete sajátos életformát teremtett. Mindez nyilvánvalóan döntő súllyal esett latba, amikor a városrész nemrég Magyar Örökség Díjban részesült.